

11. SINIF FELSEFE DERSİ KAPSAMLI DERS NOTU

1. ÜNİTE: ÇEVRE SORUNLARI VE FELSEFE

1.1. Çevre ve İnsan İlişkisi

- **Çevrenin Tanımı ve Kapsamı:** Çevre; insanı kuşatan, onun yaşamını ve gelişimini etkileyen fiziksel, kimyasal, biyolojik, sosyal ve kültürel koşulların bütünüdür. Fiziksel çevre, doğal ve yapay unsurlardan meydana gelirken; insan, doğayla kurduğu ilişki sonucunda yaşam alanlarını dönüştürerek yapay çevreyi kurmuştur. Çevre sorunları disiplinler arası bir niteliğe sahip olup ahlaki ve felsefi boyutlar barındırır.
- **İnsan ve Doğaya Tarihsel ve Kültürel Bakış:**
 - **Kadim Kültürler ve Koruma Bilinci:** Uzak Doğu, Türkistan ve Anadolu kültürlerinde doğaya uyumlu bir yaşayış hâkimdir.
 - MÖ 4. yüzyıl Çin düşünürü **Mencius (Mensiyüs)**, *Eskiden Öküz Dağı çok sayıda ağaçla kaplıydı, yakındaki kentliler sürekli ağaçları kesip hayvan otlatınca şimdi tamamen yalınlaştı. İnsanlar yalnızca çırılçıplaklığı görüyorlar da bunun aslında insan etkinliğiyle çevrenin bozulması sonucu olduğunu düşünmüyorlar.* sözleriyle insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki yıkıcı etkisine dikkat çekmiştir.
 - Anadolu'da Hititlerin atık ve temiz su tesisleri inşa etmesi, Selçuklu ve Osmanlı döneminde ormanların ve hayvanların korunması için vakıflar kurulması (örneğin leyleklerin korunması için kurulan Gurabahane-i Laklakan) doğa koruma bilincinin geçmişteki somut örnekleridir.
 - **Modern Dönem ve Batı Yaklaşımı:** Günümüzdeki küresel çevre sorunlarının temeli, Batı'da Rönesans'la başlayan modern düşünce ve Bilimsel Devrim'e dayanır. René Descartes'ın aklı ön plana çıkaran mekanik dünya görüşü, doğayı insan için sömürülecek bir kaynak ve devasa bir makine olarak konumlandırmıştır. Francis Bacon'ın *"Bilgi güçtür"* anlayışı ve teknolojik ilerleme arzusu, ekonomik büyüme odaklı bir sömürü düzenini tetiklemiştir.
- **Çevre Sorunları ve Çözüm Arayışları:**
 - 1960'lardan itibaren hatalı uygulamalar sonucunda Aral Gölü'nün kuruması ve 1984 yılındaki Bhopal Gaz Sızıntısı gibi büyük çevre felaketleri yaşanmıştır.
 - Bu sorunların çözümü için 1987 Montreal Protokolü, 1992 Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi ve 1997 Kyoto Protokolü gibi uluslararası sözleşmeler imzalanmıştır.
 - Sürdürülebilir kalkınma, sıfır atık hedefleri, yenilenebilir enerji kaynakları ve Süleymaniye Külliyesi gibi su, enerji ve malzemenin korunumunu sağlayan ekolojik/sürdürülebilir mimari anlayışlar önemsenmektedir.

1.2. Çevre Etiği

- **Çevre Etiğinin Doğuşu:** Çevre etiği, çevre sorunlarını ve insanın doğaya karşı ahlaki sorumluluklarını felsefi açıdan inceleyen 20. yüzyılda doğmuş uygulamalı bir etik dalıdır. John Muir ve ekolojik bulguları çevre etiğine uyarlayan Aldo Leopold bu alanın öncülerindendir. Paul W. Taylor'ın *Doğaya Saygı: Çevre Etiği Teorisi* ve Arne Naess'in *Derin Ekoloji* yaklaşımları bu alanda dönüm noktasıdır.
- **Çevre Etiğinin Üç Temel Yaklaşımı:**
 1. **İnsan Merkezci (Antroposentrik) Yaklaşım:** Evrendeki her şeyin insanın daha iyi bir yaşam sürmesi için araç olduğunu, doğanın değerini insanla ilgili araçsal özelliğinden aldığını savunur. Etik temel yalnızca insanlar arası ilişkilerde geçerlidir.
 2. **Canlı Merkezci Yaklaşım:** Sadece insanın değil, tüm canlıların insandan bağımsız olarak kendi başına birer içsel değere sahip olduğunu savunur. Biyolojik çeşitlilik insana sağladığı fayda gözetilmeksizin korunmalıdır.
 3. **Çevre Merkezci Yaklaşım:** Canlı merkezci anlayışa cansız doğayı da ekleyerek merkezi genişletir. İnsanın hükmedici üstünlüğünü reddeder; insanı ekosistemin eşit bir parçası kabul eder.
- **Derin Ekoloji ve Fütüristik Yaklaşım:**
 - *Derin Ekoloji (Arne Naess):* Çevrenin insandan bağımsız olarak değerli olduğunu, insanın ihtiyaçlarını karşılamak pahasına doğanın çeşitliliğini azaltmaya hakkı olmadığını savunur.

- **Fütüristik Yaklaşım:** İnsanın doğayı gelecek kuşaklardan ödünç aldığı fikriyle merkeze gelecek nesilleri alır; insanın doğanın koruyucusu olması gerektiğini vurgular.
- **Richard Routley'in Düşünce Deneyi:** "Dünyada hayatta kalan son insan olsaydınız ve doğadaki her şeyi yok etme gücüne sahip olsaydınız, başka kimse etkilenmeyecek olsa bile doğayı yok etmeyi mi yoksa korumayı mı seçerdiniz?" deneyi, insan merkezci etğin yetersizliğini ve doğanın içsel değerini sorgulatır.

2. ÜNİTE: TEKNOLOJİ VE HAYAT

2.1. Teknoloji ve İnsan Hayatı

- **Tekhne'den Teknolojiye:** Teknoloji, Antik Yunan'daki "tekhne" (açığa çıkarma/aletheia ve sanatsal üretim/poiesis) kavramından modern teknik ve teknolojiye evrilmiştir.
- **Sanayi Devrimi ve Endüstri Evreleri:** Endüstri 1.0 (buhar gücü ve makineleşme), Endüstri 2.0 (elektrik ve seri üretim), Endüstri 3.0 (otomasyon ve robotlar) ve Endüstri 4.0 (yapay zekâ ve akıllı fabrikalar) şeklinde gelişmiştir.
- **Teknolojinin İki Yüzü:**
 - **Olumlu Etkiler:** Konfor, hız, kolaylık, bilgiye erişimde devrim, zaman ve mekân sınırlarının aşılması.
 - **Olumsuz Etkiler:** Tüketim çılgınlığı, gelir adaletsizliği, gıdaya erişimde zorluk, psikolojik yorgunluk, nükleer riskler, elektronik atıklar ve yıkıcı savaş teknolojileri (örneğin Filistin/Gazze'deki savaş teknolojisi yıkımları).
- **Teknolojiye Yönelik Felsefi Tutumlar:**
 - **Teknolojik Anarşi:** Güç ve zenginlik elde etmek için teknolojik gelişimi sınırsız destekleyen 19. yüzyıl anlayışı.
 - **Teknofili:** Teknolojiye aşırı düşkünlük ve bağlanma; insanın teknoloji tarafından kuşatılması.
 - **Uygun Teknoloji:** Teknolojinin getirilerine körü körüne teslim olmadan önce amaçlar ve değerler üzerinde düşünülmesi.
 - **Teknofobi:** Teknolojiye duyulan korku ve teknolojinin tamamen reddedilmesi.

2.2. Teknoloji Bağlamında Ontolojik Problemler

- **Heidegger'in Teknolojiye Yaklaşımı ve "Çerçeveleme":** Martin Heidegger'e göre modern teknolojinin özü **çerçeveleme** (Gestell) niteliği taşır. Çerçeveleme, doğayı nesneleştirerek ölçülebilir ögeler haline getirme ve insan kullanımı için zorlama tarzıdır. Bu durum varlığın üstünün örtülmesine, "varlığın unutulmasına" ve insanın köksüzleşip yurtsuzlaşmasına yol açar. İnsan kendini doğanın efendisi, doğayı ise devasa bir makine olarak görür.
- **Gabriel Marcel'in Anlam Kaybı Yaklaşımı:** Marcel, insana dair her sorunun bilimsel/teknolojik zihniyetle ele alınmasını eleştirir. İnsanın verimliliği hesaplanan bir makine gibi görülmesi, onun kutsallığını ve değerini zedeleyerek ontolojik anlam kaybına ve yabancılaşmaya neden olur.
- **Jean Baudrillard ve Simülasyon Kuramı:** Baudrillard yeni düzeni, gerçeğin yerini alan göstergelerin (simülakraların) aldığı bir **simülasyon** evreni olarak tanımlar. Simülasyon her zaman gerçeğe saldırır; "gerçekten daha gerçek gibi görünen" bir sahte gerçeklik üretir.

2.3. Teknoloji Bağlamında Aksiyolojik (Değer) Problemleri

- **Güvenlik ve Mahremiyet Sorunları:** Bilgi teknolojilerinin kişisel verileri işlemesi ve saklaması siber saldırılara, kimlik hırsızlığına ve mahremiyet ihlallerine yol açar.
- **Zygmunt Bauman ve Sosyal Medya Analizi:** Bauman'a göre sosyal medya, insanlara ahlaki kısıtlamalardan uzak bir ifade alanı sunar. Ancak insanlar kişisel yaşamlarını bir **panoptikon**'a (gözetim alanına) dönüştürerek mahremiyetlerinden ödün verirler. Bauman, "Düşünüyorum o hâlde varım" yerine "Hakkımda konuşuluyor o hâlde varım" sloganının türediğini belirtir ve teknolojinin körce hareket ettiğini vurgular.
- **Yapay Zekâ ve Ahlaki Eylemin İmkânı:** Yapay zekâ ve robotların insan hayatına girmesiyle birlikte "Robotlar ahlaklı davranabilir mi?", "Yapay zekâ sistemleri irade sahibi midir ve onlara ahlaki sorumluluk yüklenebilir mi?" soruları tartışılmaktadır.

3. ÜNİTE: AKIL VE İNANÇ

3.1. Akıl-İnanç İlişisine Yönelik Sorular ve Problemler

- **Temel Kavramlar:** Akıl, doğruya ve hakikate ulaştırıcı yetidir. İnanç bir önermeyi doğru kabul etme (epistemik anlam) veya dinî bağlamda güven, bağlanma ve teslimiyettir. **İman** ise güven, samimiyet ve akli aşan varoluşsal bir yönelimdir.

- **Alvin Plantinga'nın Ayrımı:** Tanrı'nın var olduğuna inanmak (bir önermeyi doğru kabul etmek) ile Tanrı'ya inanmak (O'na güvenmek, yaşamı O'na göre düzenlemek) birbirinden farklıdır.
- **Tarihsel Süreçte Akıl-İnanç Tartışmaları:**
 - *İlk Çağ:* Bilgi ve inanç ilişkisi kesin bilginin imkânı bağlamında ele alınmıştır.
 - *Orta Çağ Hristiyan Felsefesi:* Augustinus, Anselmus ve Thomas Aquinas inancı akılla temellendirmeye çalışmış (apoloji); Tertullianus ise inancın akılla açıklanamayacağını savunmuştur.
 - *Orta Çağ İslam Felsefesi:* Meşşailer (Farabi, İbni Sina) aklı öne çıkarırken; Kelamcılar vahyi temel almış, tasavvuf ise kalbi ve sezgisel tecrübeyi savunmuştur.
 - *Rönesans ve Aydınlanma:* Bilim ve deney ön plana çıkmış; pozitivism inanç önermelerini doğrulanamaz bulmuş, ateizm ise kötülük problemi üzerinden teizme itiraz etmiştir.

3.2. Akıl-İnanç İlişisine Yönelik Görüş ve Argümanlar

- **1. Temelcilik (Akıl-İnanç Birlikteliği):** İnancın rasyonel temellere, mantıksal kanıtlara dayandırılması gerektiğini savunur (Farabi, İbni Sina, Thomas Aquinas).
- **2. Fideizm / İmançılık:** Aklın sınırlı olduğunu, inancın aklı aştığını ve mantıksal temellendirmeye tabi tutulamayacağını savunur. Tertullianus'un "*Saçma olduğu için inanıyorum*" sözü ve Søren Kierkegaard'ın inancı aklı aşan bir sıçrama olarak gören yaklaşımı bu akımın temelidir.
- **3. Gönül / Kalp Yolu:** Gazali'ye göre akıl doğayı açıklamada gereklidir ancak Tanrı'nın varlığı ve gayp konuları sadece akılla kavranamaz. İnanmak; akıl, gönül ve iradenin ortak yönelimiyle gerçekleşir. Gazali imanı üç mertebeye ayırır: *Taklit imanı*, *delile dayalı inanç* ve *yakin (müşahade/kalbi tecrübe) imanı*.
- **Pascal'ın İddiası (Bahis Argümanı):** Tanrı'nın varlığına inanmanın rasyonel bir kazanç, inanmamanın ise sonsuz bir risk olduğunu öne sürer.

4. ÜNİTE: EDEBİYAT VE FELSEFE

4.1. Edebiyat-Felsefe İlişkisi

- **Dilin Birleştirici Gücü:** Wilhelm von Humboldt'a göre dil düşünceyi üreten ve ileriye taşıyan etkinliktir. Edebiyat estetik bir ifade alanı sunarken, felsefe kavramsal ve sistemli bir düşünce geliştirir.
- **Ortak ve Farklı Yönler:**
 - *Ortak Yönler:* Her ikisi de insan çabasının ürünüdür, yaratıcılık gerektirir, evrensel hedefler ve tutarlılık arar.
 - *Farklı Yönler:* Edebiyat estetik haz ve kurmaca odaklıyken; felsefe mantık, kavramsal tutarlılık ve doğruyu arama odaklıdır. Edebiyat mecazi ve betimleyici, felsefe ise soyut ve kuramsal bir dil kullanır.

4.2. Edebiyat-Felsefe İlişkisi Problemleri

- **Edebi Unsurlara Felsefi Bakış (Felsefi Eserler):** Edebi metinler güçlü felsefi altyapılarıyla kalıcılık kazanır. Felsefe tarihinde öne çıkan edebi karakterler ve temsil ettikleri problemler:
 - *Odyseus (Homeros):* Akıl ve strateji.
 - *Don Kişot (Cervantes):* Hayal ve gerçek çatışması.
 - *Raskolnikov (Dostoyevski):* Suç ve vicdan.
 - *Gregor Samsa (Kafka):* Yabancılaşma.
 - *Selim Işık (Oğuz Atay):* Kimlik ve varoluş.
- **Edebi Unsurlarla Felsefe Yapma:** Platon'un diyalogları, Nietzsche'nin *Zerdüş*'ündeki şiirsel/metaforik dil, Kierkegaard ve Camus'nün edebi formları kullanması felsefenin etki gücünü artırmıştır.

5. ÜNİTE: HAYATIN ANLAMI

5.1. Hayatın Anlamına Yönelik Sorular ve Problemler

- **Sorgulama İhtiyacı:** İnsan varoluşunun amacını, "*Ben kimim?*", "*Hayatın bir amacı var mı?*" sorularıyla sorgular. Bu arayış genellikle acı, kriz, belirsizlik ya da derin farkındalık anlarında başlar.
- **John Stuart Mill'in Otobiyografisindeki İkilem:** Mill, tüm hedefleri gerçekleşse bile insanın mutluluğa ulaşıp ulaşamayacağını sorgulamış ve yaşamın anlamının sadece dışsal hedeflere ulaşmak olmadığını fark etmiştir.

5.2. Hayatın Anlamına Yönelik Görüş ve Argümanlar

- **Mutluluk ve Hayat İlişkisi:**

- *Konfüçyüs*: Erdemli yaşam, doğruluk, adalet ve ahenkli olma hâlidir.
- *Sokrates*: Mutluluk erdemle, erdem ise bilgiyle mümkündür. İç ses (daimon) insanı uyarır.
- *Epiktetos (Stoacılık)*: İnsan bir tiyatro sahnesindeki oyuncu gibidir; dış koşulları değiştiremez ancak kendi tepkilerini kontrol ederek içsel özgürlüğe ulaşabilir.
- *Augustinus*: Gerçek mutluluk sönlü dünyada değil, Tanrı sevgisinde ve hakikate dayalı sevinçtedir.
- *Farabi*: Mutluluk ruhi olgunluk ve maddesel bağımsızlıktır.
- *İbni Miskeveyh*: Ahlaki erdemler nihai amaç olan mutluluğa ulaştıran araçlardır.
- *Yûsuf Has Hâcib (Kutadgu Bilig)*: Mutluluk veren bilgi; akıl, adalet, doğruluk ve erdemle kazanılır.
- *Arthur Schopenhauer*: Hayat irade (istendç) ile başlar; istekler acıyı, tatmin ise geçici bir rahatlamayı doğurur. Hayat başından sonuna ıstıraptır. Merhamet etiğin temelidir.
- **Varoluş ve Kendi Olma Problemi:**
 - Varoluşçulukta "*Varoluş özden önce gelir*". İnsan önce var olur, sonra kendi seçimleriyle kendini tanımlar.
 - *Kierkegaard*: Estetik, etik ve dini olmak üzere üç varoluş alanı vardır; birey tutku ve inançla kendine ulaşır.
 - *Nietzsche*: Güç istenci, üst insan ve decadence (çöküş) kavramlarıyla yeni değerler yaratmayı savunur.
 - *Heidegger*: Gerçek benliğe ulaşan insana **dasein**, topluma uyum sağlayarak kendini kaybeden insana ise **das man** denir. Kaygı insanı harekete geçiren unsurdur.
 - *Albert Camus*: Dünya insan beklentilerine cevap vermez; bu uyumsuzluk **absürt**'ü (saçmayı) doğurur. Sisifos efsanesinde olduğu gibi insan saçmalığı kabul ederek ona başkaldırmalıdır.
 - *Jean-Paul Sartre*: İnsan seçim yapmaya mahkûmdur (*özgürlüğe mahkûmdur*). Seçimlerinin sorumluluğu tamamen kendisine aittir; bu durum bulantı ve bunaltı yaratır.

6. ÜNİTE: HUKUK VE FELSEFE

6.1. Hukuk ve İnsan

- **Hukukun Rolü**: Hukuk, bireylerin ve toplumun ilişkilerini düzenleyen, devlet yaptırımıyla desteklenen kurallar bütünüdür. İnsan hak ve özgürlüklerini güvence altına alır.
- **Hak Türleri**: Doğal haklar (insanın varoluşundan gelen devredilemez haklar) ve yasal haklar (toplumun ve devletin yasalarla tanıdığı haklar).
- **Tarihsel Belgeler**: MÖ 539 Kyros Silindiri, 1215 Magna Carta (kralın bile yasaların üstünde olmadığını gösteren doğal hukuk belgesi), Medine Sözleşmesi ve 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.

6.2. Hukukun Doğasına Yönelik Felsefî Problemler

- **Hukukun Kaynağı**:
 - *Doğal Hukuk*: Kaynağını evrensel akıl, vicdan ve ahlaki ilkelerden alır; insan eliyle değiştirilemez.
 - *Pozitif Hukuk*: Kaynağını insan iradesi, devlet otoritesi ve yazılı yasalardan alır.
- **Filozofların Hukuk Yaklaşımları**:
 - *Aristoteles*: Adalet sadece yasaların katı uygulanması değil, somut duruma göre **hakkaniyetin** gözetilmesidir.
 - *İbn Haldun*: İnsanların yardımlaşma ve güvenlik ihtiyacı kural ve kanunları zorunlu kılmıştır.
 - *Thomas Hobbes*: Doğal durum bir savaş durumudur; güvenlik ve barış için sosyal sözleşmeyle devlet kurulmuştur.
 - *John Locke*: Doğa durumunda haklar vardır ancak güvence için pozitif hukuka geçilmiştir.
 - *Jean-Jacques Rousseau*: Toplum sözleşmesiyle doğal özgürlük medeni özgürlüğe ve mülkiyet hakkına dönüşmüştür.
- **Ahlak-Hukuk İlişkisi**: Hukuk ve ahlak kural koyucudur (normatif). Adalet bu iki alanın kesişim noktasıdır.
- **John Rawls ve "Cehalet Örtüsü"**: Rawls, adil bir toplum düzeni kurulurken kişilerin kendi statülerini, cinsiyetlerini veya yeteneklerini bilmedikleri varsayımsal bir **cehalet örtüsü** altında adalet ilkelerini belirlemesi gerektiğini savunur.